

474(2)

Hananwa custom (Agriculture folktales

K34/71

1

0-2 b

diet ect) (various small items of informa

J. Sono

1/20

Dinaledi.

Hananwa custom (agriculture, folktales, diet etc)

Le rena batho ba baso re bitša dinaledi ka maina a mantši e lego a:-

Senakana, yōna ke naledi ya go tliša phefō, e sepela thokō ga mo go sepelago naka. Ké naledi ya go phadima ka maatla.

Naka ké ye e ragago mariga ka May ya go raga ka go tonya go gōlō.

Maakgala le yōna e tha le go tonya gomme ya omiša merōgō, gomme yōna e ragakwedi ka morago ga naka, e fēla le ge dinaka tše di raga, ké dinaledi di phela di le gōna, e fela di no ba le sebaka sa go raga.

Selemela ké dinaledi tše di šupago di tla marēga ka go latēlelana ga tšona. Gomme selemo di swana le tše dingwē.

2 Naledi ya Maša go-ba Mašapulane yōna e tšwa ge bo yo sa, e bontšha go re boselō, yōna e sepela leštōng la ngwadi.

Kgōpēdi go-ba kgopētšana yōna e tšwa ka pela ge letšatši le sa tšo subēla, lebaka la ge go lewa tša mantšiboya, ke ka baka le ba rego e a kgopēla.

Motlathokwane e sepela ka thokō ya leboya.

Molalatladi tšōna ké dinaledi tše dintši tša go bonala godimo ga dihlogō.

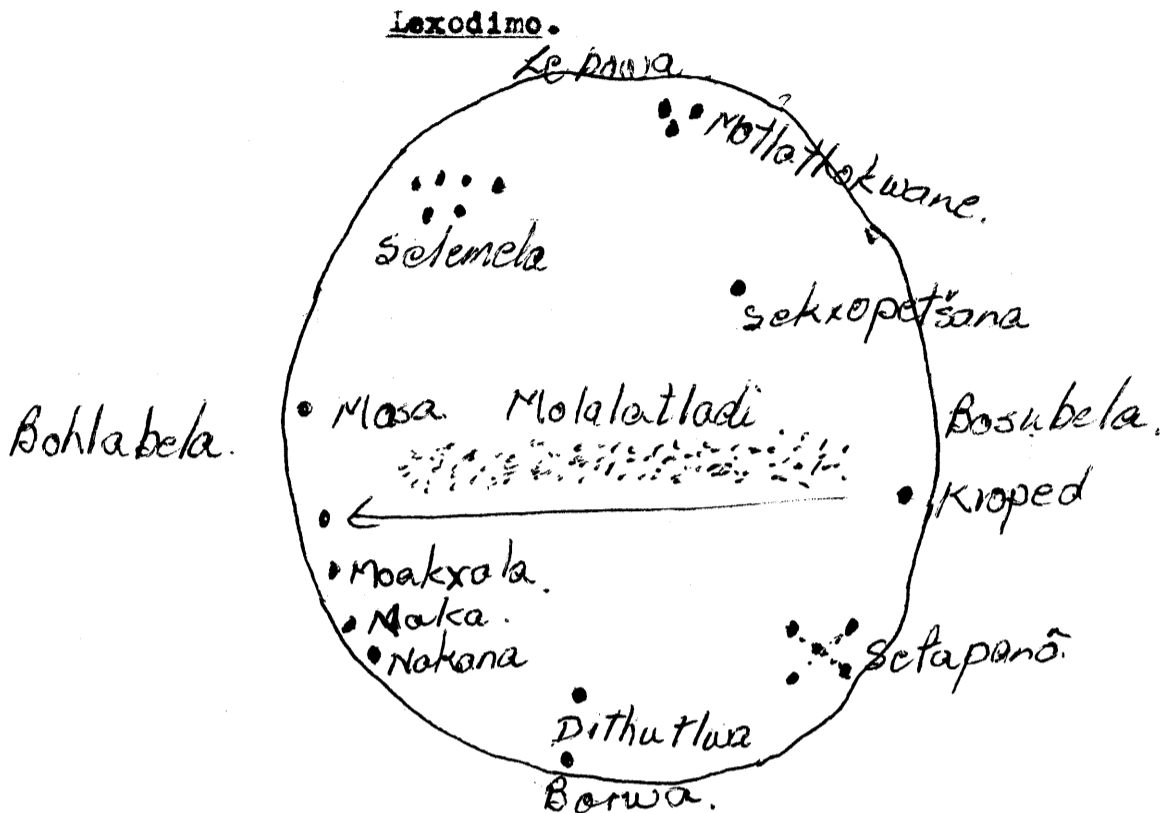
Sefapanō tšōna di dira sefapa ka thokō ya Borwa bja bosubela.

Dithutlwa di bonala thokō ya borwa.

Kikolobē ga re tsebe ga botse mo di dulagō gōna.

Dikolobe xa re tsebe xabotse mo di dulaxo xona.

3

----- ja motswane thaka ya Baratwa, o hweditse tsebo ye a lexa Makxatho.

4

Nkano.

Kana xelano; ba re e ile e le monna a nyetse basadi ba babedi, byale a rata mosadi e monyane xo feta yo moxolo.

Monna yo bophelo bya xaxwe e be e le xo tsoma le xo rea dikxaka. Xomme xe a bolatile a fela a di isa ka lapeng la yo monyane xore a mo apele tsona xomme xe a bona mosadi yo a monyane a re xo monna wa xaxwe "Xa ke je dikxaka". Xomme monna yo a fela a di isa ka xo o monyane lex e a sa je nama ya dikxaka. Xomme mosadi yo o monyane a fele a re xe a di apele a di je xomme a botse monna wa xaxwe xore di hutsweetswe ke mosadi yo moxolo. Monna yo a fela a elwa le mosadi e moxolo a re o hutswa dikxaka.

5

Bohlatse e be e le xore e monyane xa a je dikxaka.

Xomme ka xore mosadi e moxolo a xana monna a loxa maano a xo swara lelxodu la xo utswa dikxaka, xomme yena a bitsa ngaka yona

Nkanō

Bja Bohlatse e be e le gore e monyane ga a je dikgaka. Gomme ka gore mosadi e mogolo a gana, monna a loga maanō a go swara legodu la go utswa dikgaka, gomme yena a bitša ngaka, yōna ga e fihla ya re ka gore ka mo lapeng le bararō, e swanetše go ba e mongwē wa basadi. Gomme a ba tšea a ba iša nokeng, yēna o be logilē lenti, ké mo a le kgokilšgō go putla noka ya meetse a mantšhi gomme a re basadi ba swanetše go nyoga ka lōna, yo a utwitšego dikgaka o tlo wela ka meetseng. Gomme monna wa basasi ba a re "Go swanetše gore go nyogē yo mogolo pele". Mosadi e mongwe le e mongwe o be a swanetše go opela koša a re "Yo a llogō dikgaka tša monna a wele, Ho-ho ntata, Ho-ho ntata kgaowa, Kgaowa re go bōnē Ho-ho ntata, Ho-ho ntata kgaowa". Mosadi e mogolo a thoma go nyoga a ntše a epela koša, gomme a nyoga botse. Bjale ga thoma yo monyane go nyoga gomme yēna a re a sa re "Yo a llogō kgaka tša monna a wele", ke ge a wela. Bontšhi bja batho bja tšhoga taba e. Monna yo a fēla a dutšhi ka khutšo le mosadi e mogolo.

Go ile go nkanō. Go ile e le monna a tšere mosadi gomme a dula le mmago mosadi wa gagwē. Ka tšatšhi le lengwē ba tšea leštō kamoka, gomme ba fihla nokeng, ba hwetša noka e tletše, monna yēna a kgōna go nyoga, bjale a bōya a tla a nyoša mosadi wa gagwē, ke mo mokgekōlō a belatšego, a re ga a nhlompi, gomme monna a bōya a tšea mokgekōlō., Mokgekōlō a re o a nnyatša, gomme ge ba fihla gare ga noka mokgekōlō a tšhela monna ka meetse, gomme monna a fētōga kgokōnē.

Batho ba thoma go tshega monna; ke ge monna a thoma go opēla, a re:- "A se nna kgokong, ke se boledi, ke dielwe ke mma a ntia ka meetse, ka ba kgokong". Gomme mokgekōlō a ya a dula le ngwana wa gagwe.

Nonwane.

E ile e nkano. E ile e le bananyana ba ba hlano ba ya ditlwetlweng, ngwanenyana o tee mmagwe a mo fa tholodi a re: tholodi é se se go tshwenyagô tseleng o se šupê ka yôna.

Ke gôna ba sepele lešô ba robala tseleng. Ba re ge ba robetše, ba bangwê ba tshwenya ke dilô. Gomme yêna tša seke tša motshwenya. Ba tsoga gosasa ba sepela ge letšatši le le dihlogong tša bôna, ba fihla ditlwetlweng. Ba kga ditlwetlwa ba tlatša dithfêlô tša bôná. Gomme ba thoma go bapala, ge letšatši le dikêla ba tloga ba re: ba ya gae. Mosetsana yô

9 Modiedie a lebala tholodi elá, ge ba lebile gae bo'mago bôná ba tšwa go ba hlakanetša. Gomme Modiedie ya ba gona a gopolago tholodi. A gona go e lata a e x hwetša mo ba beng ba bapala. Gomme a hlakana le Mmutla. Mmutla wa re: Modiedie o tšwa kae? Modiedie a re: Ke Modiedie! motšwa-sebakeng! Ke lebetše tholodi yaka! tholodi! Ke ge a thoma go opêla a re:- Ke "Modiedie! motšwa Sebakeng! tholo" "Ke lebetše tholodi yaka tholo" "Tholodi yaka sešpa baloi tholo" "Nka go šupa ka yona o ka hwa tholo" mmutla wa re:- "Mawšê ga ke je"

10 Modiedie a re: "O ile tholo" Mmutla wa re: "Letšatši o ka se le bônê" Modiedie a re: "O ina tholo" Mmutla wa re: "Bagešo nka se ba bonê" Modiedie a re "O ina tholo" Mmutla: "Nko šupe re bonê" Modiedie a šupa wa hwa. A hlakana le puđi, le Tau, le Phiri, le Phukubje le phofu ka moka a di šupa tša hwa, gomme a hlakana le Ryenosarose ya re: Modiedie o tšwa kae? O ile a sa re "Ke Modiedie" Ya mmotšiša ye re "O tšwa kae? A fela a re "Ke Modiedie" Ya ba ya bolaya Modiedie". "Seo sa mosela-seripa"

Nonwane.

Gomme ge kgoši e lwala gwa tšwela ~~šwa~~ motho a re go na le ngaka ka meetseng. Gomme batho ba re e swanetše go bitšwa, gomme motho yolá, a ba ruta koša ya go bitša ngaka le go re ba swanetše go ema senna. Ba romšla ba mphato wa maogu go e bitša,

bōna ba fihla, ba šma pele ga sediba ba thoma go opela ba re:

11 "Yebang tebó re nyaka "ngaka, re nyaka, ngaka motho" o a babja."

Ngaka ya re: "Ge nka tšwa le ka se tšhabe ná? la wela dihlaka?

bjale ge e re kgaša meetse, ba tšhaba ba boēla gaē. Ba boēla

ba romela "Marahlwa" a fihla dira bjale ka ba pele ba tšhaba

ba goma. Ba romēla "Matula", le bōná ba goma ba tšhaba. Ba

romēla "Dithaga" le tšona tša tšhaba. Ke mo barometšego

"Mašobōro" Bašimane ba ba nyane. Ge ba fihla ba opela ba re:

"Yebang Yebo, re nyaka ngaka" "Re nyaka ngaka motho "O a babja"

Ngaka ya re: Ge nka tšwa le ka se tšhabe ná? La wela

dihlaka? Bonaba re: "Ra tšhaba bjang motho a babja" Ya ba kgaša

ka meetse, Ba fela ba emē ba tiišetša go opela. Ke mo ngaka

e biditšego ditaola ka ntle ga meetse. Bašimane ba thopa ba

12 opela. Ngaka ya tšwa ya sepela nabo, ba tšama ba opēla le yona

e fetōta "E re: Ka tšwa le ka se tšhabe ná? Gomme le bōna ba

re: "Re ka tšhaba bjang kgoši e lwala?" Gomme ba fihla motseng

ke ge ba sa opēla ba re: "Yebang tebo! Re nyaka ngaka,! Re

nyaka ngaka! Motho o a lwala! Ba romēla bašimane ba babedi

go tumula diphata tša kgorō, ngaka ya tsena. Gomme batho ba

be ba maketše. Gomme ba be ba sa opēla.

Ngaka ya tsena go molwetši ya molaola, ba hlaba kgomo

tše pedi e ngwē ya ngaka e ngwē ya bašimane ba go bolōka kgoši.

Gomme ge ngaka e feditše, bašimane bao ba e bušetša gae ba

tšama ba opēla.

Gomme ge kgoši e fodile ya direla bašimane baò monyanya

o mogolo Tebogo, gomme le setšhaba sa ba rēta.

13

Dithai.

Thai: Thelō ya tate mmetlwa ke badimo= "Ke ngwedi".

Thai: Ke sepela le moedi ke nyaka more mo ntokotoko ka se o

hwetše= Ke tšhipa ya go letšwa".

Thai: Sediba sa magorogaro= "Ke dinkō tša kgomo".

Thai: Ke bitša ke pula= "Ke mabang".

- Thai: Ntlo ya go hloka monyakō= "Ke lee".
- Thai: Ka anega bošašane tlapeng= "Makgayi bana ba dinta".
- Thai: Poo e gotla šopeng la Kōnkō= "Ke tšhipi".
- Thai: Ngangaba, ngangaba ga e tsebe mo e tšwelelago= "Ke legapu".
- Thai: Ntsho tša okamela, tšhweu tša wela= "Ke tšhilo le lwala".
- Thai: Hlohlora bupi o je mokotla= "Serothwana".
- 14 Thai: Ke na le poo e kwibidu ge e kgole ke e ntsho= "Ke hlaga."
- Thai: Lehodi le kgerekgetla phagong= "Ke leleme".
- Thai: Moloi mmına metlweng= "Ke sefakō"
- Thai: Mmutla se tsena motseng banna ba ngwanya ditšhitšhi=
"Ke mapolisa". Gomme gape "Ke molato"
- Thai: Ke pana polo tše pedi ge ke sela noka ka di panolla=
"Ke Boramphašane"
- Thai: Lekwapana le wele ka merwalō= "Ke sekgopa".
- Thai: Ka re ke mo ka re mme šulé= "Ke tsela"
- Thai: Kgomo ye šo mmulelwa ga tee= "Ke lemati".
- Thai: Mmutla se toma-toma le tsela= "Ke dimekō"
- Thai: Pitsi e kgotla ka leweng= "Ke leleme".
- 15 Thai: Hlakana hlogo o šuwa mokgopha e fela fase o dutše=
Ke ge dikala di sisinyega kutu e eme".
- Thai: Ke ba ba tshweu makgwatla mengwako ba aga bjang?=
"Ke motlhwa ge o aga seolo"
- Thai: Ke kgatlane le lešoboro la Bopedi le swere marumo=
"Ke ge tšatši le hlaba".
- Thai: Ka bereka lekgowa la ntefa ka dišeletla= "Ke dinosi".
- Thai: Thata e tshweu nokeng= "Ke kgwedi".
- Thai: Tlou e hwile mmotong ra tshega sebete ra tšhaba=
"Ke t ditšie".
- Thai: Monna šuó ka mo soding ke marema a gogēla= "Ke nta".
- Thai: Mošimane a feta gwa šala go nka="Ke (motorokare)
sethuntsšha lerolē"
- 16 Thai: Mošimane a bolēla fase gwa palega= "Ke mokgoma"

Thai: Ka ya Tswetla ke ija setsepa ka bowa ke ija setsepa=
"Ke menwana ya maoto".

Thai: Lekopu le Lekopu=
"Ke tšhilo le lwala".

Thai: Ntlo ya gešu ke sekgokolo ga e na monyakō=
"Ke leš."

Thai: Banna šeba ka mo šoding ba šitwa ke hlogo ya Kadjiri=
"Ke Letswai"

Thai: Dikgomo tša gešu ga di na mebala=
"Ke dinala"

Thai: Morokolwana wa mpupjana re o ja re dutše fase=
"Ke bogobe"

Thai: Lekokoto la mpja tona le dula ka go ferekana=
"Ke Letswa".

Thai: Ra gaša-gaša mphokana bja re go esa ra hwetša o se gona=
"Dinaledi"

Thai: Kgarebe tša Mmašadi go re di fitile re bōna ka hlogo go
falala= "Ke dipudi".

17 Thai: Dikgomo tša Matebele go lema di a koropetša=
"Ke megwapa".

Thai: Sekhekolwqna se letše tseleng=
"Ke nkō".

Thai: Thata ye tšhweu Molapong=
"Ke kgwedi".

Thai: Kua tlase mokgalakwena kubu di eme ka mesela=
"Ke makwala".

Thai: Ke hweditše banna ba Moloto ba rema le Sela-phala=
"Ke makšké".

Thai: Banyana ba botlokwa ba apere ditlora tša go swana=
"Ke Dikgaka".

Thai: Le ge di ka tswalwa di phaletše mamosu a ka se nkgake,
ge a ka nkgaka e kaba ngopa leso=
"Ke 'ma".

Nonwane.

K34/71

Monna e mongwê o be a na le mosadi gomme a sena ngwana.
 Ka morago a belega ngwana. Ngaka ya re: "Ke Seila-tšatši".
 Gomme gwa direga ngwana kgoši a nyaka mosadi, Gomme ba lašla
 basetsana gore batle. Ge ngwana kgoši a sa ba lebeletše,
 kgwatla ntši ya mmotša gore basetsana ga ba ka moka go šetše
 18 "Seila-tšatši, a ba gomiša a re: O nyaka "Seila-tšatši".
 A ya go batswadi ba gagwê. Gomme ba re: A ka monyala bošigo
 ka go re: O ila letšatši. Morwa kgoši a tla bošego le thaka
 tša gagwê. A nyala "Seila-tšatši" bošego a hloga nae "Ba ba
 lašla gore ge le ka kwa Tshetlu e bitša le seé, bakwa o bitša
 ba ya Moselapje wa šala o tšeela Seila-tšatši diaparo. Ge
 ba boya ba sepela le Moselapje. Seila-tšatši a be a ba šetše
 morago a opêla a re: "Ga se Seila-tšatši! ke Moselapje!
 O ntšeeetše diaparô. Ge ba re ba theêtša Moselapje a re: Ke
 dinonyana. Ge ba fihla pele a bôna makêkê, a tôpa a ya:
 Gomme ba fihla gae Seila-tšatši a šala dihlareng. Ge batho
 ba ile mašemong Seila-tšatši a tle a šomê ka gae, ge ba bowa
 a tsamae a dira bjalo ka mehla go fihla ge ba botšiša,
 Ngwanabe Masilo e a beng a šala gae ka baka la bokgolê. Ka
 19 moso Mašilo a šala gomme, Seila-tšatši a tla ge Mašilo a mmona
 a moswara a mo khutiša gore Moselapje a se tsebê. Gomme
 ba bitša basadi kamoka gore ba tle ba fofê molêtê. Gomme
 ka mo lêtêng ba be špêšê dipitša tša mafsi a belago. Gomme
 basadi kamoka ba thoma ga ba fofa ge go etla Moselapje ge a
 re ke a fofa a bôna mafsi ka go re o be a rata mafsi kudu a
 fofêla ka gare ga pitša. Gomme a wela a hwela gona. Ka morago
 ga lehu la gagwe ba tliša Seila-tšatši pele ga setšhaba batho
 ba makala ge ba mmona ka gobane o be a phala batho kamoka ka
 botse.

Gomme kgoši ya direla morwa wa gagwê le "Seila-tšatši
 monyanya o mogolo-golo.

474

K34/71

9

19 cent.

Puku ye ké tsebo ya "Tjaketjake Mabitsela" "Wa Malawo"
O tswetšwe ge go buša Mainamela kgoši ya Moletši. O dula
Mokolopong. Pele 'o be a dula Moletši.

Go hlaga ga dijô.

Kanagêlanô.

Kgalê-kgalê batho ba be ba sa leme gomme go hwetša dijô e be e le modirô wo mothata ka kudu.

Batho ba be ba tsoma diphôôfôlô ba e ja nama ya tšôna. Ba ruile dikgomo ba e nwa mafsi a tšona, le go a boloka ka gare ga lekuka go re a kgahle ba tle ba a je. Gomme ngwaga wa ditšie e be e le ngwaga o mogolo wa kgoro. Batho ba be ba swara ditšie ka bontšhi gomme ba di apea, ba di anega gore di ome, ge di omile ba dihloba, ka morago ba di šila ba di bea dišegong le dipitšeng. Gomme ba tla fêla ba tšea bupi

20 bjo bja ditšie ba dira mokgapo, ba fêla ba e ja mokgapo wo. Gomme ka lebaka le lengwe ba be ba ija bolôkô bja kgomo. Ba be ba bo tšea ba bo ruthetša ba tšhela mafsi ba ja. Gomme ga tla lebaka le lengwe ge monna yo mongwe a tšere basadi ba babedi gomme yêna a rata e mogolô go fêta yo monyane. A fêla a ija ka lapeng la yo monyane. Bjale mosadi yo mogolo tswala lehufa, a hloya yo monyane a rata go molaya, bjale ge monna yo a bôna go re ga a kgone go dira khutše, a thoma go sepela le naga le basadi ba gagwe. Gomme monna ya a ya a dula huwa

22 tlase mo dinoka dihlakanago ba ga ba boye ka letadi. Bjale ge monna yo a dutšî nageng yeo ya kgaufsi le sehlakahlaka mosadi e mogolo a bôna lerotse le ba le bitšago letlikitli gomme yêna a sa tsebe gore ke sejô gomme a le tšea a le apea, a le fa mosadi e monyane go re a je a hwe, yena o be a re ke sehlare sa go bolaya gomme ge a bôna mosadi e monyane a phela le yêna a tho go ja. Bjale mo sehlakahlakeng go be go le mabele le ona ba sa tsebe gore ke dijô gomme mosadi e mogolo a boela a rata go bolaya yo monyane ka go mo fa mabele a a

23 apiilwêgô gomme yêna a phêla gomme ba thoma go phêla ka dijo tša sehlakahlaka.

Ge monna yo a tloga mo kgaufsi le sehlakahlaka a tšea
peu ya dibjalō tšeo. Ge a fihla a bjala tša bōlaya ke sekoro
gomme ba a hlaolela ona a mela batse. Ba re peu yeuwe e be
e tlišitšwe ke meetse a noka gomme ga ba tsebe gore a be a
etšwa kae. Gomme batho ba fēla ba lēma mehlaka gore ba fēle
ba bōna dijō tša go hlakantšhwa le mafsi.

Dimela tša bakgale:-

Mabele-thorō (makgaga) e be e le sejo se se golo sa batho
ba baso. Gomme mabele-thoro a bitšwa ka maina mantšhi ka go
fapana ga mehuta ya mabele-thorō, A mangwē maina šea:-
Modipa ke leina la makgaga la kgale. Makgaga goba mabele-thorō
ke leina la peu e tee fēla e na le mehuta ya mabele. Mehuta
ya makgaga ke ye (1) Moteriana ké makgaga a masehla a
makuswane.

(2) Lenthata ké makgaga a mahwibidu a botse ka kudu e lego
ge a etšwa sešegong a phadiša, sešmō sa ōna ke mabele a
matelele a go rata go ja ké maeba, bogobe bja ōna bo phala
bja mabele-thorō a mangwē.

(3) Mokhuphola le sešmō sa lōna se fēta ké sa lenthata ka go
nyane, e fēla mmala wa lōna ké o mosēhla; Lebele le le
ratega kudu ba re le a humiša ke ka baka le ba le bitšago
mokhuphola ke gore le a khophola motho, ge o le bjetše
le na le maatla a go mela le go ema letšatši, le go na
le na le dithorō tše dikgōlō gomme letšwa ka kudu.

(4) Mokwibitšane e o mokwibidu sešmō sa ōna se lekana le sa
motiriana, Le bele le le ratelwa go butšwa ka pēla ga lōna
le tšea dikgwedi tša tharō. Ke tšona peu tše nne tše di
rategago go batho ba baso, tše dingwe ke dipeu tše di se
nago maina ka ga hlakanana ga dipeu tša mehuta-huta.
Bjale re bōletše ka ~~makgaga~~ makgaga, kamoka dipeu tše di
a bunwa, tša fōlwa batho ba šila dithorō ba apša bogobē.

Lebele le lengwe le go nyako swana le makgaga ke letodi, le lōna le bjalwa bjale ka makgaga la lewa dithoro ge le šitšwe. Lehotša (millet) ke lebele la go ratega mo pula e sa nego ka maatla, gomme ge le bjetšwe le ema letšatši le go na le butšwi ka pela le kōbe tlala ge mabele-bele a se a butšwa, Le lōna le lewa bjale ka makgaga.

26 Dipeu tše dingwe ke tša marotse gomme marotse a na le mehuta ya ōna e le lethikitla le letelele, lepotae, ke la nkgolo gomme a a kgabelwa a apša thopi.

Ditloo ke mehuta e mebedi. Ditloo-marapo tša go epja bana tša apea dihlahku.

Ditloo-makē di epja bana gomme tšona di ka lewa di le tala go ba tša gadikwa tša lewa, mo go ngwē di šomišwa bjale ka sešebo. Dinawa (Kaffir beans) tšona di ba le bana bjale ka tša sekgowa, di apea dihlahku.

Leraka e legō kgapa ge e sa le boleta, batho ba e bitša leraka ba ija bjale ka lerotse, gomme ge le omile le ba palela go ja ba le bitša kgapa.

27 Dinyaba ké peu ye e rego ke ya lekgaga e fēla yōna ga e lewe dithorō e lewa lehlaka e lego meetse a lehlaka.

Gomme gare ga dibjalo tše makgaga ke dijo ruri. Ge latele legotša le letodi. Tše dingwe dipeu ke dijō nyana ga di lewe ka kudu.

Dikenywa tša naga.

Mahlatswa, dinobe, dikhubjane tše di hwetšwa kudu Hananwa. Marula, dineš, dimopjane, dimupjane, mabilō, dithokolo, magoyo, diphaga ditlatlwa, ditobetobe.

Tše dingwe dikenywa tša naga ši di:-

28 Ke dihlo, dihlahabu, matlebo, ditšhidi, dihlatšwa-moru, di dihlahlehlahē, ditsoma, dipolo, mago, ditulatulane, dikomokomo, bolopi, kamoka tše di butšwa go thoma ka kgwedi ya November go fihla ka March ka ngwaga o mong le o mongwe.

G Gomme gōna le dikenywa tša marega. Ke mašala, ditsadi, le magwagwa. Ka moka dihwetšwa kua mellwaneng wa Transvaal le Poti "Potuguese East Africa" le Boroka.

Ke tsebō ya Mokhudu, O hweditše tsebo ye ka go sepela, bjale o dula Hananwa.

Tše dingwē Matlobja di butšwa mariga di lewa dikēnywa.

Dikgokgonō ga di kgobe di lewa ngwaga kamoka, e fēla mariga dibose. Diuno le mapurathole, moroba-diepe, di butšwa ge dikgomo di tsena mahlakeng di lewa dikēnya. Dikwerekwere, dihlohlo, diodiri, didupa-tau di butšwa selemo di lewa selemo. Dihlone, diphurokwi, diphula di butšwa mariga di lewa dikenywa.

Marutla a butšwa mariga a lewa dikgaphana, ka phata, ka seatla o a hlatša. Magea le ōna a lewa kgapana ka phata a butšwa ge ba buna.

Mako, mphuru, mola, dipidikwa, diphiri-mphiswane, dihlokolwane, digokgwane di lewa dikenywa selemo. Maapara a lewa dikenywa ge dikgomo di tšwa mahlakeng.

Ke tsebō ya Ratau wa Matlwana. E be a dula Hananwa go go buša Kibi le Kgaluši.

29

Mafsi.

Mafsi ké sejō se se golo go batho ba baso. Go gama ga mafsi; Mošimane e a tsoga o a hlapa gomme a ya kgorōng. Ge lebaka la go gama le fihla mošimane o swanetše go ema godimo ga thata ya lešōrō. A thome go hlaba mokgoši a re "Tšhikwana-Le hlabile la monye mokgalaka". Banenyana ba tla tla ba tliša ditšhikwana, ba di bea ka ntle ga lešaka e mongwē le e mongwē ge a bea o a lotšha le ge e le gore mošimane ga a kgaufsi ké molao go lotšha. Bjale mošimane o tlo thoma go gama, a

30

thoma ka di tswetši ké gore tša dinamane tše dinyane, mo gongwē ke kgomo tša mothobe goba kgatsele ge e le tša kgatsele a tšhela ka pitšeng ya kgatsele. A game tše dingwe a tšhele ka ditšhikwaneng go fihlela a fetša. E fēla bašimane ba ka gama e

le ba ba ntšhi. E fêla mokgwa wa go gama ke gore e mongwe a game e mongwê a kwate. Ge ba fêditše e mongwe o tla ema gape a re "Mafsi a kgomo, Lebese". Gomme banenyana ba tla tla ba lotšha e mongwe le e mongwe o tšea tšhikwana ya boo o iša ka gae. Bašimane bôna ba swanetše go šala ba rita kगतसेले kgorong.

31 Matšatši mararo ge kgomo e tswetše kगतसेले e bitšwa matšwa-godimo. Ke gore kगतसेले e kgahla ka noši ge ba e apêile. Ka morago ga fao ba e rita ka bupi, gomme mohla namane e ripega mokhubo kgomo e ya ka gae, ke go re mafsi a yôna a gamelwa ka gae, mafsi a mafêlêlê ge e tla gamelwa ka gae ga a apewe gomme ôna a ya nwewa. Gomme ge motho fihla a hwetša batho ba gama, ge a nyaka mafsi o tlo re go lagami "A e rage moeng". Gomme bôna ba tla mofa mafsi a nwa. Yêna ge a leboga o tlo re "A e tšwele thongwana". A ka bôlêla mmala o mongwê wo a

32 o ratago. Gomme ge e le mafsi ka gae a tla šomišwa bjale ka sešebo. Mafsi a lewa a sa tšwa korong. Ce e le a mantši ba tla a tšhela ka dikgapeng le ka ditšhikwaneng gore a kगतले. Bakgale ba be ba šomiša ka kudu lekudu e lego mokgopha wa leseba ka tlase, mafsi a lona x ba re ke a bose ka kudu. Gomme le ditšhikwana di na le lesoba ka tlase. Sa mathomo ba tšhela mafsi ka pitšeng ya go hlôka lešoba, go sasa mafsi a kgahlile kudu ge e le selemo. Bjale ba a okola mafsi a mabotse a ka godimo gomme ba tšhela ka pitšeng ye ngwê ya lešoba

33 gomme ka tlase ga yôna ke lešoba le le fitišago mafsi a ~~matshetshe~~ matshetshe (whey) go pitša ya ka tlase. Mafsi a ea pele ge re okôla a bitšwa lekgahla. Gomme a a okotšwego a bitšwa lenge gomme ge pitša e tletše lenge, lengwe le a thitwa ba hwetša makhura. Mafsi a ka ja ke mang le mang, e fêla lenge le lewa ke ba hlomphegi.

Gomme ge ba hlatšwa makhura, meetse a go hlatšwa makhura ba bitša mahlatšwetšo ba ka šeba ka ôna goba ba apea bogobe.

Bašimane ba li ba kuwa kgorong bôna ba ja kgorong ba tšwa le dikgomo, bôna ba phela ka go ja molatša, ge ba boya nageng ba ja

34 molatša wa bogobe bja bosasa ba šeba ka mafsi le nama ya dinonyana le diphōōfōlwana tše nyane.

Ba re mošimane wa go ja molatša o na le lebelo ga lape le ge a išitše dikgomo mokatōng. Bōna ba tlogo kgorong ge batho ba lle ka lapeng.

Dijō.

Nama ke sejo se se bego se sa hlōkēgē bathong ba baso. Bašimane ge ba ile go diša ba be ba boya le dinonyana tše ba di bolallegō ga mmogo le diphōōfōlō. Mošimane yo a bego a sa atiši go bolaya o be a bitšwa Mašia-godiša. Gomme le kgoši e be e rapa masōlō a go tsoma ba ye ba bolaye diphōōfōlō tše dintšhi, kgoši e ngwe le e ngwē kgale e be e rapa lesolo goba ga tee ka kgwedi. Gomme ge nama ya lesōlō e boile, kgoši e tla di abēla batho, yōna e na le tše e swanetšego go di ja. Phohu ke nama ye e tsebegago ya kgoši. Le lehono o kwa motho a re ke moja phohu ke gore o re ke yēna kgoši. Le mēno a tlou a be a išwa mošate. Batho ba be ba sa bolaye diphōōfōlō ka kudu tše ba di ruilego, ba be ba eja nama ya tšona ge di hwile le ge kgoši e hlabetše dira ge di tšo fenyā, le ge ha hlabēla menyanya. Bašimane bōna ba bē ba tlala go beša nama kgōrōng, ka ka ge lebaka la bōna la go ja le sa swane le la ka lapeng, la ja e sa le ka bosasa ba ntšha dikgomo. Ka lapeng ba ya apea nama ya bōna ya go šeba, nama ka lapeng ba beša ge go se na sebaka sa go apea, le ge ba nyaka nama ya go ja fēla.

Temo.

Nageng ya gešo go lemewe mabele thorō (makgaga) mafela, dinawa, marotse, mphogo, ditlogo, dinyoba, magapu, letodi le legotša.

Ge e le ka go ja ga dilō tše re šetše re boletše ka letlakaleng la dijō. Gomme mo di hlagago gona ga go tsebje. Ka ge le kwele ge re bolēla ka ga dijo.

37 Gomme mo go dipeu tše go bipêla ditlogô. Gomme ga re ga dipeu
peu ya pele ké lekgaga le le bego le bitšwa modipa, e re e
boletšego ge re bolela ka ga dijô. Modipa pele e bē e le sejo
se se gôlô ka maatla.

Gomme go tla ga makgowa gwa tla le mafela, ké ge batho
ba reta mafela kudu, Ba thoma go reta modipa.

Serētô:- Šala mogwê Ramoso, re ja go ja tšhweu-tšhweu ya seloko.
Wēna modipa o šala ma Ga-Malebogo. Re ya Matebeleng
naga ya lehumo.

38 Modipa o bjetšwe pele ga Malebogo ké ka baka le ba rego
šala ga Malebogo. Gomme ga re tsehje gore ba Malebogo ba tšwa
nao ga Malete bjale ka ga e le mo ba tšwago gona.

Modipa o mela godomo ga thaba, o kgôna go emela kômêlêlô.
Le gona o tšwa o le bose mo dišegong o phala pele ge o ešo
wa epeilwa, le go na ga o rate ke dinonyana.

Bjalwa ba modipa bo bogale kudu ga bonwe ke ngwana.
Mokopu ye ke peu ya go swana le lerotse, e lewa bjale ka lerotse,
ba bangwê ba re ke (magowane). Masohla o nyako swana le
morepa, o a apewa bjale ka morepa, le ge o le tala o a lewa.

Marope le tše di a bjalwa di swana le morepa, di lewa
ga di apeilwe.

39 Mehlehlwa e a bjalwa ya lewa modu le gale ka morepa, e
ka apewa go be ya lewa e le tala. Letlobje ona ke mohlehlwa
o mogolo wa bose bjo e rego ba tšhetše suikiri.

Lenonya go ba lehlcko ké se bjalo se ba tšeago dithorô
tša sôna ba kgôtlêla morôgô.

Ditšhekgele go ba matlapala di swana le merepa e fêla
tšona ke tše diso, le thitô ya ona ke ye nyane.

Sefadi goba kgwadi bana le swana le lerotse gomme sekgahla
sa sôna ké se se thata, ké gona ba ja botšene bja lôna.

Peu e a kgethwa ka mo go swanetšego, e ngwê re kgetha
botse, e ngwê re kgetha bogolo, e ngwê re kgetha ka gore

474

40 mmaya a le bose. Gomme peu tše di tla bolokwa dišegong go ba dikgapeng. le dipitšeng go fihla ge go lengwa.

Peu tša sesotho di a gašwa ka go phatlalatša. Batho ba tšwa letšema la go lema ka go lema tšhemo ya kgoši gomme ba fiwa tumelêlô ya go lema,. Peu ba gaša ka seatla. Motho e mongwê le e mongwê o be a gaša ka yêna mong. Gomme a lema lema tšhemo ya gagwê a le nnoši, ge a palelwa o be a bitša batho ba mo thušša go lema, gomme a ba nea bjalwa. Letšema le rapja ka bjalwa le nama, batho ga ba nyake moputso wa go feta mo.

41 Ba tla tla ba lema ba enwa bjalwa e se go kudu ba ja le dijô. Gomme bošego ba tla nwa bjalwa kuwa lapeng, ba bine, ba opele dikoša mo lapeng la morapa letšema.

Mabele a sesotho a hlogolwa ga tee, go tlala go hlagôla basadi, banna le bôna ba a hlagôla ka lebaka, go hlagolwa ka megoma, go hlagola le gona go ka ba le letšema la go swana le la go lema.

Go Bana mabele a bunwa mariga, ké bana le basadi. Peu ya go bunwa pele ké lerotša. Ka gore e bukwa ka pela. Fola e bunwa lehlabula ké banna.

X42 Sa pele batho ba thoma go ja lehlabula, go kga mafela dinawa le tše bjalô ke mo ba tlogo buna dipou ka go butšwa ga tšôna. Le go buna go ka dirêlwa letšema la go swana le a pele ge motho a šaletše le ge mabele a tletše.

Batho ba kgale ba be ba buna mabele, ba fola nageng a apêlwa nageng ba fêla ba e ya go tšea nageng e le go re ba dira bjalô ka go tšhaba dira, go re ge ba tšhaba mabele a šale nageng ba tle ba howe ba a tšêš. Bjale batho ba lehono ba a buna, ba a rwala ba a tliša gae, a folwa gae a epelwa ka mašakeng.

Ba kgale ba be ba fola ka metshe, ba dirile lehudu fase, gomme ba a sotle. Le hono makgaga a folwa ka diphatha,

474

43 mafela a kgobolwa ka mafsika.

Maigaga a epelwa dišegong ka šakeng, mafela a bewa dihlotlong ge a ešo a kgobolwa gomme ge a kgobotšwe a bolokwa matlalong, moleteng wa sešego ba tšhela molora le mokō. Ba-kgule ba be ba bee dišego ntle godimo ga diphata ka gare ga dihlaire gore ba setshwenyeye ge ba tla go tšea mabele a go ja, go fihla ge a fêla ge a fedile dišego tša nageng di khupêšwa ka mabjang, tša gae di a fegwa.

Mašemo. Mašemo ge re bolela ka mašemo a batlokwa, re tla bōna go re a abêlwa ké kgoši, gomme mašemo a batamelana, ba beêlana mekganō, ke gore mo tšhemo e fêlagō go ba le segōra, (bjang gare ga mašemo). Batho bōna ba kgešha mo ba ratago go lema gona e fêla re bōna gore batho ba ka se lese mogola o sa lengwa ge o se na dihlaire le matlapa. E fêla batho ba rata mašemo a kgaufsi le gae kudu ka gobane a hula mosêpêš, re ka bōna a batlokwa a dikeleditše motse. Mašemo kgale a be a fetana ka go šoma ga batho le go se lape go rema dihlaire.

Bjale mašemo a elwa, le a basadi fêla ké a banna. Fêla yo a nago le basadi ba bantšhi a ka dumelwa go ba le mašemo a go lekana basadi ba gagwe.

45 E fêla mašemo ga a rekwanwê, ge e se go tšea tšhemo ya yo monwê ge a khudugile le ge a sa e rate, motho o ba a ka seke a anogwa tšhemo ka kgang. Meigano ya go se bonatše e be e lokišwa pele bathoma go lema.

Ratau,

Thaka ya Matlwana,

O be a agile Hananwa.

Dinkoko go-ba ditšie.

Mejuta ya ditšie ké e mentšhi e fêla kwanx bontši bja tšona ké tše nyane la mogola wa tšona ke o monyane, ké gona ga di tsebje kudu. Tšie yé e tsebegagō, gagōlō ké makererê, e bogo ditšie ruri, di tla ka bontši, batho ba di gola e ba sešebo, gomme

474

46 tšona di tla lebaka le lengwê le lengwê, gomme ge di fihlile lehlabula di senya mabele, Selemo di fetša bjang. Gomme tšona ge di gotše di a rama ké go re di hēla mae mo mabung gomme tšona di tla feta di eta di hula batho. Gomme mae a tšona a tla šala a ithwathwaša ya ba boyane. Gomme bjona bo a senya ka gore ga bo tloge ka pela.

Tatagopê yona ke tšie ya go fêta lekerere ka go nyane. Gomme yona e ba gona selemo gomme ga e sepele ka seboka batho ba ka e swara mehlakeng.

Mohlohlopudi o feta dingwe ka botelole gomme mmala wa yōna ké wo motala, o hwetšwa selemo.

47 Mampota-boswa ke e nyane gomme le yōna e swarwa mehlakeng. Ditšiš tše di ka gadilwa goba tša bešwa.

Makerere a apewa ka ge a swarwa ka bontši. Tšie ke sešebo se bose.

Go ja. Batho ba baso ba ja ga bedi ka letšatši, ge e se bana bōna ba ja ka lebaka le lengwê le lengwê ge ba na le tlala. Gomme batho ba ja ga tee ge gona le tlala. Dijo di solwa ké mosadi goba ngwanenyana yo a rutilwego go apea ga botse.

48 Bašimanyana ba ja ba le noši, ba ka ja ka bogolo goba ba je le ba malapa a mangwê e fēla ba ntše ba ija ka bogolo le banenyana ba ja go swana le bašimane. Mosadi o ja a nnoši, o jela ka pitšeng ge a rata a ka ja sethaka le basadi ba bangwe.

Monna yēna o jela ka mogopong a le noši le yēna a ka ja le sethaka le banna ba bangwê. Gomme monna o solelwa makakō a selelago ka molao. Gomme ba mo šebetša ka marapo ba tšhela moro o monyane. Go reta monna ge a ija.

Serētō:- Makakō a monna a selela, go šeba ga monna ké go thatha, wa polopotla o fetša sešebo.

Molao ge go lewa ké go se sware fase, le go se tshwešmare. Motho ge a tla ja o swanetše go hlapa diatla.

49 Bjalwa. Bjalwa bo apewa ké mosadi, ba šila mohlaba wa mabele le mpogo. Gomme ka ka ge batho ba fetana ba sa swane

le mabjalwa a bōna a ya fapana. Go nale ba go se kgōnē go dira bjalwa ba dira bjalwa bo bo bitšwago phire, ke gore ga bo bose le gona ga bo tage.

Gona le ba go dira bja bose e begō bjo bo bitšwago bjalwa bjo bogale.

Go omēla mohlaba. Mabelo e lego ~~makgaga~~ makgaga, a ya tšewa a le dithoro, a enwa ka meetse, go tšea letšatši le ge a le a mabedi, gomme ba a enola ba a tšhela ka sakeng ba a bea fēlō ga bothito le ge e le ka moraleng e fēla batho ga
50 ba a dumelelwa go dula godimo. Gomme ba tla o lesa beeke, ke mo ba tlogo go ontšha ka sakeng ka lebaka leš o tlo ba o metše o na le medu gomme ba o tšea ba o anega, ge o omile, ba tla o šila ya ba hupi. Ge ba dira bjalwa, ba tla kga meetse ba tšhela dipitšeng gomme ba tšhela le hupi bja mohlaba, ké mo ba go bitšwago go titiela bjalwa, gomme ge bo thoma go bela ba bo tšea bja apewa, gomme ge bofodile bo bušetšwa ka dipitšeng ba oketša bupjanya, gomme ba tla thoma go bēla ké mo ba tlogo go bitša motho wa go tseba bjalwa ge ba betše a tla a bo kwa, gomme ge a re bo betše ba tla bo hlotla,
51 gomme bja tšhelwa dipitšeng go lokela go nwewa. Gomme mosadi wa lapa o tla bea phihlo, e é tlogo nwa ké monna wa lapa ge bjalwa bo fedile.

Gomme mong wa bjalwa o tla bitša bohle ba a ratago go nwa nabo ké gore ké ba ba nmitšago ge ba nale bjalwa. Gomme ge banna ba biditšwe pitša e tlišwa pele ga bōna, gomme mong wa lapa o tla šoma, a re "Banna ba gešo se ké bolailago ké se!" Gomme bōna ba tla tšhelana ka bogolo hja moloko, ge ba feditše, mong wa bjala o tla kga a nwa, ba re ké go tloša molemo. Bjale go tla dula motho wa go ba kgela ba e nwa, ba ba khotšego ba tla lašla ba sepela.

Motho ge a tsena mo ba nwago bjalwa o a lotšha, ge ba mo dumela o a tsena, ge ba sa dumele o a goma.

End. S.474